

תגובות

מצוות מינוי מלך / הרב יעקב אריאל

באמונת עתיך 130 (שבט תשפ"א), עמ' 102-110, מחדש הרב מאיר מולר שליט"א שמצוות מינוי מלך תלויה ברוב ישראל בארצו, כמו בתרומות ומעשרות. הוא מוכיח זאת מלשון הכתוב 'כי תבוא אל הארץ... וירשתה וישבת בה... שום תשים עליך מלך' - לשון דומה לזו שבביכורים, ושם צריך רוב ישראל.

הנחה זאת נראית סבירה, אולם לענ"ד היא מוקשית. לדבריו, בבית שני, שלא היה רוב ישראל בארצו, לא הייתה מצווה למנות מלך, וא"כ כיצד התמנו מלכי החשמונאים? אומנם הרב מולר שואל שאלה דומה על מלכי יהודה האחרונים, שמלכו אחרי גלות עשרת השבטים, והוא מתרץ שלא הייתה אז מצווה למנות מלך, אלא רשות. אפשר לומר כן גם על מלכי החשמונאים. אלא שתירוץ זה צ"ע. סמכותו של מלך להוציא למלחמות, להרוג את המורדים בו ולהעניש רוצחים אפילו בעונש מוות. קשה להניח שמלך, שכל מינויו רק ברשות, רשאי לעשות זאת. אומנם למ"ד שאין מצווה למנות מלך, כשהתורה נתנה רשות למנות מלך, היא הרשתה לו להשתמש בסמכויות חריגות אלו. אך למ"ד שמצווה למנות מלך, וכך ההלכה, מקור סמכותו היא רק המצווה, וכשאינ מצווה - סמכות מנלן?

גם מלשון הרמב"ם בהל' חנוכה (פ"ג הל' א) משמע שהייתה מצווה על החשמונאים למנות מלך:

וגברו בני חשמונאי הכהנים הגדולים והרגום והושיעו ישראל מידם והעמידו מלך מן הכהנים וחזרה מלכות לישראל יתר על מאתים שנה עד החורבן השני. אם לא הייתה מצווה למנות מלך בימי בית שני, מדוע מייחס הרמב"ם לחזרת המלכות חשיבות כה גדולה, עד כדי העדפת נושא זה על פני נושאים חשובים אחרים שהיו בחנוכה, כגון ביטול הגזרות, החזרת העבודה במקדש, הניצחונות הגדולים, נס פך השמן ועוד? גם הרמב"ן¹ המבקר את החשמונאים על שלא מינו מלך מבית דוד, לא טוען שבכלל מינוי מלך היה מיותר. גם הוא מודה שבדיעבד טוב עשו שמינו מלך, אלא שלכתחילה היו צריכים להעדיף צאצא מבית דוד. זאת ועוד, אגריפס היה מאחרוני מלכי חשמונאי, ויש בגמרא (כתובות יז ע"א) דיון על התנהגותו:

אמרו עליו על אגריפס המלך שעבר מלפני כלה, ושבחוהו חכמים. שבחוהו, מכלל דשפיר עבד, והא א"ר אשי: אפילו למ"ד נשיא שמחל על כבודו - כבודו מחול, מלך שמחל על כבודו - אין כבודו מחול? דאמר מר: שום תשים עליך מלך - שתהא אימתו עליך! פרשת דרכים הוואי.

1. רמב"ן, בראשית מט, י, עה"פ 'לא יסור שבט מיהודה'.

אם מינויו לא בא מכוח מצוות 'שום תשים עליך מלך', ממילא גם לא הייתה מצוות 'אימתו עליך', והוא היה יכול למחול על כבודו! ורש"י כתב שם: שום תשים עליך מלך - ישראל הוזהרו שישומו עליהם שימות הרבה כלומר שתהא אימתו עליהם הלכך אין כבודו מחול שלפיכך ריבה הכתוב שימות הרבה. ופירש ב'שיטה מקובצת' (כתובות שם): פי' דכל שעה שמוחל על כבודו הרי כאילו הסיר עצמו ממלך וצריך אתה להשימו עליך מחדש.

ואם אין מצווה למנותו, גם אין מצווה לקבל עלינו את אימתו, ומדוע היינו חייבים למנותו מחדש אחרי שהוא מחל על כבודו? והתוספות (כתובות שם ד"ה פרשת דרכים) העירו: הכא לא מצי לשנויי מצוה שאני... דהכא ליכא מצוה דכבודו עדיף מכבוד הכלה. ואם כבוד המלכות לא היה מצוה בימיו, א"כ כבוד הכלה, שהיה מצוה, היה גדול מכבודו, והיה עליו למחול על כבודו לכבוד הכלה.

העולה מכל אלו שיש מצווה למנות מלך גם כשאין רוב ישראל בארץ. אך לכאורה צודק הרב מולר בטיעונו, שהרי נאמר במלך 'כי תבוא אל הארץ... וירשתה וישבת בה...', ובמקומות אחרים פסוק זה מתפרש כשרוב יושביה עליה, כגון בביכורים! על כורחך יש לומר שלא בכל מקום נדרש פסוק זה באותה דרך, אלא כדבר הלמד מעניינו. וזו לשון הגמרא (קידושין לז ע"ב):

דאי כתב רחמנא מלך ולא כתב ביכורים, הוה אמינא ביכורים דקא מיתהני - לאלתר; ואי כתב ביכורים ולא כתב מלך, הוה אמינא מלך דדרכו לכבש - לאלתר. ואידך? נכתוב רחמנא מלך ולא בעי ביכורים, ואנא אמינא: ומה מלך דלכבוש - לאחר ירושה וישיבה, ביכורים לא כל שכן.

מצוות ביכורים חלה מייד עם תום הירושה והישיבה, לאחר שכל אחד קיבל נחלה והתיישב תחת גפנו ותאנתו. מכיון שהחל ליהנות מפירותיהם, עליו להודות לה' ולהביא ביכורים למקדש. הפסוק נדרש לצורך ברוב ישראל בארץ, כי הסברה נותנת שהחלוקה לנחלות יכולה להתבצע רק כאשר רוב המתנחלים נמצאים בארץ. לעומת זאת במלך הסברה הפשוטה היא לכאורה שיש להקדים את מינוי המלך לירושה, דהיינו לכיבוש הארץ, כי זהו תפקידו של המלך - לכבוש - שהרי דרכו של מלך להילחם, ובפרט בכיבוש הארץ שצריך להיות כיבוש רבים, ולשם כך יש צורך ברוב ישראל. והנה התורה שללה מאיתנו את הבנתנו הפשטנית, וציוותה על מינוי מלך רק **לאחר** ירושה וישיבה, לאחר שהארץ נכבשה כבר והיא שקטה ממלחמות.² ועל כורחך צריך לומר שכוונת התורה בפסוק זה שונה במבמקומות אחרים. הצורך במלך הוא לא לנהל מלחמות, אלא להנהיג את הציבור בצדק ובמשפט. גודל הציבור לא מעלה ולא מוריד, ואין צורך ברוב ישראל. וזו הייתה טעותם של עמי הארץ בימי שמואל, שלא כהוגן שאלו, אלא רצו מלך שעיקר תפקידו יהיה 'ונלחם מלחמותינו' ורק אח"כ ו'שפטנו'.³ אומנם המלך גם מנהל מלחמות,

2. ר' פי' הרד"צ הופמן, דברים יז, טו.
3. ר' פי' ר"ח, סנהדרין כ ע"ב.

והרמב"ם מכנה הלכות אלו בשם 'הלכות מלכים ומלחמותיהם', אולם זו משימה משנית, והיא משתלבת עם המשימה 'למלאות העולם צדק ולשבור זרוע הרשעים ולהילחם מלחמות ה'".⁴

תגובה לתגובה / הרב מאיר מולר

הגאון הרב יעקב אריאל שליט"א, כתב, שמצוות מינוי מלך שונה מכל שאר המצוות שכתוב בהם 'כי תבוא' ו'ירושה וישיבה', בכך שבמצוות מינוי מלך אין צורך שרוב ישראל יהיו בארץ ישראל, ונימוקו וביאורו עימו. אך לע"ד, נטל הראיה הוא על מי שבא להבחין בין ההלכות הנלמדות מהדרשות הזהות שבפסוקים. לכן בבואי אחר המלך, אתייחס לראיותיו:

(1) מלכי החשמונאים היו מלכים כפי שהיו מלכי יהודה לאחר גלות עשרת השבטים. אלא שלע"ד יש לומר שלא הייתה במלכותם משום קיום מצוות מינוי מלך, כי לא היו רוב ישראל שם. אין תימה בכך שלמלך שאין במינויו מצווה - ישנן אותן סמכויות שיש למלך שבמלכותו יש משום קיום מצווה. הן נובעות מכך שהוא מלך המוכר על ידי העם, ומלכותו תקפה. הרי הדין שיש למלך ישראל רשות להרוג את המורד בו, נלמד מיהושע, שכל הנראה לא הייתה במלכותו משום קיום מצווה שהרי הוא היה עוד לפני ירושה וישיבה. (האברבנאל מגדירו כ'שופט' ולא כ'מלך', וגם השופטים הוציאו את העם למלחמות).

(2) מה שכתב הרמב"ם בהלכות חנוכה פ"ג ה"א ש'העמידו מלך מן הכהנים וחזרה מלכות לישראל יותר ממאתים שנה עד החורבן השני'; לע"ד אינו בא להאדיר את העובדה שקיימו מצווה של העמדת מלך, אלא רק את **המציאות** של מלוכה בישראל. כי בהקשר זה יש להקשות על הרמב"ם, וכי כאשר קבעו את המצוות הנוגעות לחנוכה - עשו כך משום שחזרה מלכות לישראל יותר ממאתים שנה? והרי 'לשנה אחרת קבעום' (שבת כא ע"ב), כלומר בפשטות שנה אחת בלבד לאחר הנס!

אלא נראה בזה, שהרמב"ם התייחס בדבריו לשאלת הגמרא בראש השנה יח ע"ב מדוע למ"ד שבטלה מגילת תענית לאחר החורבן, חג החנוכה ממשיך ונוהג גם האידנא? ועל כך ענה רב יוסף שם, 'שאני חנוכה דמיפרסם ניסא!' וכתב רש"י על אתר: כבר הוא גלוי וידוע לכל ישראל על ידי שנהגו בו המצות והחזיקו בו כשל תורה, ולא נכון לבטלו.

אבל כנראה שהרמב"ם הבין אחרת את דברי רב יוסף: דהיינו, שבניגוד לכל הניסים שעליהם קבעו ימים טובים במגילת תענית שהיו אפיזודות חשובות אבל חולפות, הרי שחנוכה - כלומר ניצחון החשמונאים - שינה את מהלך ההיסטוריה. והא ראייה, שבעקבות ניצחונותיהם חזרה מציאות של מלכות לישראל - כלומר גם עצמאות מדינית, לאורך זמן רב מאוד, ולכן חג זה מפורסם, וממילא ממשיך בימינו גם אחרי החורבן.

4. רמב"ם, הל' מלכים סוף פ"ד.

3) על מלכות אגריפס, כתבו התוספות בכתובות יז ע"א בד"ה מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול:

אע"ג דלא היה מלך גמור כדמשמע באלו נאמרין (סוטה מא ע"א), מ"מ היו נוהגין בו כבוד כמלך גמור.

וכוונתם לכך, שלא היה מיוחס לעם ישראל.⁵ ולפיכך עברו על מה שכתוב בתורה 'לא תוכל לתת עליך איש נכרי', ובכל זאת נהגו בו כבוד, אך לא היה בכך משום חיוב. ומה שציינו התוספות רק את העובדה הזאת, ולא שלא הייתה מצווה במינויו כי לא היו רוב ישראל שם - יש לומר, שהתוספות הדגישו שבנוסף לכך שלא היה במינוי אגריפס מצווה, מינויו היה אף בניגוד לתורה שצוותה 'לא תוכל לשים עליך איש נכרי'. והחידוש הוא, שאף על פי כן נהגו בו כבוד. והריטב"א כתב:

פי' ר"י ז"ל, דאע"ג שלא היה מלך כדין כדאיתא במסכת סוטה, מ"מ כיון שמלך, נוהגין בו כבוד כמלך.

כלומר, שעל אף שמינויו הוא נגד התורה - יש אפילו חיוב לנהוג בו כבוד כאילו הוא מלך שהתמנה שלא בניגוד לדין. יתירה מזו, ייתכן שהדרשה שצריך לנהוג בו כבוד משום הריבוי של 'שום תשים' - 'שימות הרבה', איננה חלק מדין מצוות מינוי מלך אלא מצווה באנפי נפשה, שכאשר יש מלך חייבים לכבדו, ואפילו מלך שאין במינויו מצווה.⁶ (הרי מהמילה 'תשים' השני שבפסוק אף למד הרמב"ם בפ"א מהלכות מלכים ה"ד, שלכל שררות שבישראל אסור למנות איש נכרי, אפילו ממונה על אמת המים שמחלק מים לשדות'. ובוודאי שאין מינויו בכלל מצוות מינוי מלך!) אומנם מלשון ה'שיטה מקובצת' שם אכן משמע לכאורה, שכבוד המלכות הוא מעצם מצוות מינוי מלך. אבל גם לדברי, אפשר שזו רק דרשה נוספת לגוף מצוות מינויו ונפרדת ממנה, וצ"ע.

4) ועוד יש להוסיף, שמהירושלמי בשביעית פרק ו ה"א שהבאנו במאמר, שבימי עזרא לא הייתה ירושה וישיבה, הבין ר' חיים מבריסק, שירושה (כיבוש) לא הייתה אז - משום שהיו תחת מלכי פרס, וישיבה (חלוקה) לא הייתה - משום שלא היו רוב יושביה עליה. ואם כן בפשטות דין זה נכון אף לגבי מלך, כי כאשר אין רוב יושביה עליה חסר בעצם הגדרת ישיבה. והרי במלך כתוב: 'וירשתה וישבתה בה!' ובקונטרס 'זכרון יהונתן' לרב יונתן אבלמן,⁷ כתב, שמלך הוא המקור לדברי הרמב"ם לכך שצריך רוב ישראל בארץ כדי לקיים מצוות התלויות בארץ מן התורה.

5) אומנם, ב'זכרון יהונתן' כתב בסוף דבריו,⁸ הסבר אחר, שאפשר שגם בזמן עזרא הייתה ירושה - כיוון שקיבלו רשות ממלך פרס, וכן ישיבה - כי כל אחד מאלה שהיו שם אפילו שלא היו רוב ישראל, ישב בחלקו. אלא מה שהובא בירושלמי שבירושה שניה לא היו כיבוש וחילוק, הכוונה היא אחרי החורבן, ומשום כך יש דעה שירושה זו לא קידשה

5. ראה תוס' יבמות מה ע"ב ד"ה כיון, לעומת תוס' סוטה מא ע"ב ד"ה אותו.
6. והסיבה שלא נמנתה מצוות הכבוד למלך כמצווה בפני עצמה במניין המצוות, היא משום מה שכתב הרמב"ם ב'ספר המצוות' בשורש שני, שאין מונים מה שנלמד מריבוי כמצווה בפני עצמה.
7. זכרון יהונתן אות כב.
8. שם אות כו, כנראה בפירוש שיטת התוס', ולא בשיטת הרמב"ם שהתייחס ל'ימי עזרא', ואכמ"ל.

לעתיד לבוא, לפי שהיא בטלה עם החורבן. ולפי פירוש זה בירושלמי, מתאימים הדברים לדברי הרב אריאל שליט"א.

על זה יש להוסיף, שיש אחרונים שהגיהו ברמב"ם בפרק א מהלכות תרומה הלכה כו, במקום 'כי תבואו', את המילה 'בבואכם' הכתובה בחלה. דהיינו, שיש בחלה דרשה מיוחדת הבאה לרבות גם תרומה לעניין רוב ישראל בארץ ישראל.⁹ ולפי דבריהם יוצא, שאין הכרח לומר שבכל מקום שנאמר 'כי תבואו' או 'כי תבוא' הכוונה היא לכל ישראל. ואז גם במלך אין הכרח לומר כך. אבל יש לציין, שהרמב"ם כתב גם בתשובותיו סימנים קכט ותמ, 'כי תבואו - ביאת כולכם' ולא כתב 'בבואכם'.¹⁰

9. כן כתב הנצי"ב ב'דבר השמיטה' שהובא ב'משיב דבר', נו ע"א שם ד"ה אמנם, והחזו"א בשביעית סי' ג ס"ק ט, כתב כך בלשון 'אולי'. והרדב"ז אף כתב בהל' תרומות פ"א ה"ה, שביאת כולכם נצרכת רק בתרו"מ וחלה, וב'זכותא דאברהם' על הרמב"ם הוסיף גם ביכורים שהוקשו לתרומה. אבל בשאר דברים, למרות שכתוב בהם 'כי תבואו' אין צורך בביאת כולם. (ובזה רצה להסביר מדוע המשיך קרבן העומר גם בבית שני, כי הוא אינו תלוי בביאת כולכם. אבל יותר נראה, שזה משום שקדושת ירושלים היא לעולם, וכמו שכתבנו במאמר בהערה 11 לעניין נסכים, ואכמ"ל). אבל בשו"ת הרמב"ם סימנים קכט ותמ כתב בפירוש 'כי תבואו - ביאת כולכם' ע"ש, וזה כגירסת הר"ח כתובות כה ע"א.

10. וראה עוד בזה במאמרו של הרב ב"ז בנדיקט ב'תורה שבעל פה' תשנ"א עמ' נו-ס.